

Jámborné Balog Tünde ÉGI MOZI, VÉGTELENÍTVÉ

TÉNYFÉKEZŐ

... széljárta tájék a hazám Európa közepén, viharos, nyugtalan vidék, tarajos hegyeit, széles lapályait hegesedő határok, rozsdásodó sínek szagatják és kötik gúzsba, az ekevasak kőkori idolkát, bronzkori cserepeket, római sírköveket, szuvas csontokat fordítanak ki véres hantjai közül: ölelkező szerelmesekét, lovastul eltemetett harcosokét, cserépfazékba rejtett magzatokét; kiirtott erdők gyökérgubancait cibálják, elsüllyedt falvakat, gazzal benőtt tömegsírokat szagatnak fel, bennük arccal lefelé fordított, szögesdróttal összekötözött, mésszel leöntött tetemekkel; másszor lövegek, kézigránátok kerülnek elő mélyéből, és felrobbannak a gyermekek kezében, akik játéknak vélik, vagy éppen ezüst kannákat és arany medencéket vet ki magából a föld, Ferencjóska pénzei csillaglanak a fekete rögökön

(szakasztott, amilyenekből tucatnyit nagyanyám varrt be leánykája bélelt pelerinjébe az első világháború után; maradékukat – három aranykoronást – negyven év múlva az én télikabátom megbontott gallérjába csúsztatta anyám – ő volt az a kislány 1918-ban, Gyulafehérváron, és baljának középső ujjával kitörölte szeme sarkából a készülődő könnycseppet, ötvenhét januárját írtuk, azt hitte, sose lát többet)

...és ha kigurul a hold repedt koponyája a torony kősisakja mögül, megindulnak a kísértetvonatok az elhagyott pályákon, dohogva, zihálva vonszolják magukat kihalt gyárépületek, beomlott bányák között, át a betört ablakú, lelakatolt állomásokon, árnyékforgalmisták emelik magasba tárcsájukat

(ó, hogy áhítozott öcsém a fényes palacsintasütők után gyerekkorunkban!)

...szellembakterek állítják csikorogva az iszalaggal, ördögcérnával benőtt váltókat összedőlt órházak előtt, sikoltva tör ki a gőz a szelepeken, mozdonyisípolást hoz a déli szél a templomkert fölé, idéfújja a kőszénfüstöt, fehéren gomolyog a gőz, feketén a füst, pattogó szikrák villódnak csupasz faágakon, ideges baglyok huhognak a fenyők lapos koronáján, csapdos a tamariskasövény, ágai a földet söpri, és ha eloszlik a gomolygás, a mennyei firmamentumra vetített képeken is vonatok jönnek, egyik a másik után, túlsúfolt katonavonatok gördülnek át a százesztendős filmhíradók néma filmszalagjain

(vajon mit játszhatott alájuk a Galíciában vagy Doberdónál megrokkant, vak zongorista a tízes évek végi, régi mozikban: operettmelódiákat vagy indulókból és kuplékból improvizált egyvelegeket?)

... előttem a monitoron is erőlködő mozdonyok ontják magukból a füstöt és a gőzt, a vagonok meg a frontról érkező katonákat, a vesztett háború túlélőit, akik nem sejtik, milyen csapdába viszi még őket az alattomos huszadik század, remény fűti őket és a hazatérés öröme, bizakodnak, bár tetvek nyüzsögnek rajtuk, a vasúti kocsik megtelnek mosdatlan testük, ázott, mocskos egyenruhájuk, üszkösödő sebeik bűzével, de ez csupán a közjük keveredett, menekülő civileket zavarja

(anyám orrában élete végéig megmaradt a szag)

pereg a film

...ők maguk már régen nem érzik, egymásba kapaszkodva ülnek a tetőn, fűrtökben lógnak a lépcsőn, tisztak és bakák loholnak a sínek között csatlakozást keresve, vagy csupán ennivalót szerezni, egy kis kenyeret, egy kis bort, Istenem, de jó vóna, emlékeket kortyintanak, kiszáradt torkukat sillerek, kadarkák ízével öblögetik, ám vízzel is megtöltenék kulacsukat, ha kutat találnának, most mán guggolva is kibírom hazáig, komám, otthon melegvizes dézsával, gőzölgő levessel, vetett ágygal vár az asszony, ilyesmit motyoghat a harcsabajuszos a bozontos szakállúnak, kigombolt köpenye sovány combját verdesi, társa fején átvért kötés, és ahogy pereg a film, a néma híradó, nemcsak katonák jönnek, civilek botladoznak közöttük, ringó csípőjű, karcsú, kalapos hölgy, mögötte elegáns úr, akár az *Aranykéz utcai szép napok* borítóján sétálnának – Krúdy kötete tizenhatban a lövészárkokba is eljutott, áldás itt a harctéren egy ilyen könyv, amelyiktől olyan szépeket tud álmodni a szegény katona... hozta le a Pesti Napló egy tűzérzászlós levelét, de

tizennyolcban már nem a szép aranymívesné és Rozáli őszi szíve körül kalandozik az elszabadult képzelet, csupán ételre és az otthon melegére vágyik – karoljon gyorsan belém, mintha férj és feleség lennénk, súgja az úrnak a kalapos nő, és hozzásimul, az az ember, mögöttünk, ne nézzen hátra, az a keménykalapos ott titkosrendőr, követ engem, az Istenért, segítsen kérem, de nem látni, mi történik velük, a katonák összezárult sora eltakarja az alkalmi párt, és az állítólagos rendőrkapó is elvegyül a tömegben, ahonnan újabb civil válik ki, tarisznyás, falusi legényke furakszik át a képernyőn, átalvetőjét sóvár szemek pásztázzák, tokaszalonna löhet benne, fokhagymába, piros paprikába hempörgetve, szimatolják ételszagokra kiéhezett orrok, csámcsogják cserepes szájak, ám ekkor, a jelen, huszonegyedik századi pillanatban megtorpannak az első világháború hazafelé tartó katonái, mert feltűnik közöttük egy furcsa jelenés, és csupán klikkelni kell az egérrel, hogy megálljon az idő és vele Az Est 1918-as novemberi híradója, a kimerevült képen belátni a nézővel szembe csörtető katonák közé, oda, ahol – szemét a távolba szegezve – delin kendős, szikár parasztasszony áll városias viseletben, szoknyája bokáig ér, jóval hosszabb passzentos szabású kabátjánál, és az arcára van írva, hogy vár valakit, biztosan a fiát, mert ahhoz túl öreg, hogy az ura katona legyen

"AZ ÉRDEKES ÚJSÁG" MÁSHOLK 3000 KÖRÖNÉS ÉRDEKES ÚJSÁG.

AT EXY TRÁ VÁN 100 KÖRÖNÉS HARMADIKDUAL ÉRDEKES ÚJSÁG.

Érdekes újság, 1914

hazagyün nemsokára

(így álldogálhatott azokban a valahai novemberi napokban egy másik város hasonló indóháza előtt – a monarchia állomásépületei úgy hasonlítanak egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz – apai dédanyám sógorasszonya, akinek elsőszülöttje tizennégyben esett el Szerbiában, második fia tizenötben Przemyslnél, a harmadik az Isonzó völgyében maradt tizenhatban, minden háborús év elvitt egyet a fiaiból, és tizenhétben is meghozta a postás a fekete szegélyes kopertát, de ezt már nem bírta elviselni, hiába vésette föl a legkisebb nevét is az ura a vasráccsal kerített, fekete gránit oszlopra az ótemető sarkában, dédanyám ángya nem hitte el a hírt, tizennyóc vót, nem löhet hősi halott, nem lúhetnek gyerökökre abban a háborúban, fogságba esött, hazagyün nemsokára, és mióta jönni kezdtek a túlsúfolt katonavonatok, minden reggel kisiet ide, a köszénfüstöt okádó vonatok elé, ma lösz a napja, érzöm, evvel ébred, és minden este reményvesztetten botorkál haza szívében halálos irigységgel sógorasszonya, Kovács Juliánna dédanyám iránt, kinek fiai épségben hazatértek; Sanyinak, Jánosnak haja szála se görbült Boszniában, csak Tóni bátyám ujjait vagdosta össze egy repeszdarab, fényes, rózsaszín lett a bőr rajtuk, nem tudja őket behajlítani, de ő maga megvan, és a várakozó asszony napról napra elátkozza ángyát, mer az nem igasság, hogy az egyiknek mindön gyeröke mögmarad, a másik mög mindet elveszíti, de több, mint egy hónapot kell várnia, hogy átka megfogadjon, dédanyámat karácsonykor ragadja el a spanyolnátha fiai közül, nélkülük megy át a túlvilágra, a sógorasszony azonban nem sokáig élvezi a keserű elégtételt, újévkor őt is elviszik a gyászhuszárok, és a nevekkel telerótt sírkő alatt üres sírba temetik, de a filmkockán még november van, nyirkos és szürke és vigasztalan, akárha minden nap halottak napja volna)

...eleven tilalomfa a kendős asszony, mellette vézna kislány álldogál, hosszú haja begyűrve bársony barette alá, akár össze is tartozhatnának, de látszik, hogy csupán a véletlen hozta őket egymás közelébe, a parasztasszonyt és az úri kislányt, ügyet se vetnek egymásra, egyikük a messzeségbe bámul, másikkuk vesszőből font, szögletes utazókosarához támaszkodva másfelé figyel

iszonyú tumultus

(Úristen! Az utazókosár! Hiszen ez a miénk, ismerek rá, most is megvan, régi dolgokat tartok benne, elsárgult anyakönyvi kivonatokat, százéves gyászjelentéseket, leveleket mindkét világháború frontjairól, ötvenhatos újságkivágásokat, ismerős és ismeretlen rokonok fényképeit, ki tudja, honnan lefejtett, vászonra hímzett koronás címert, a lánykáját Erdélyből elküldő nagyanyám csipkés szélű, dombornyomásos szentképeit egy szivaros dobozban, anyám stoppolófáját, tíznapos korában meghalt bátyám gyufás skatulyába zárt hajfürtjét, és más efféle haszontalanságokat, ezzel a vesszőkosárral utaztunk haza negyvennégy tavaszán Máramarosból makói nagyanyámhoz, a tizennyolcban elhunyt Kovács Juliánna lányához, mert apám egyik levelet a másik után írta anyámnak a hadikórházból – kellett az orvosok a második világháború végén, behívták őt is negyvenévesen – de ilyesmit nem lehetett az agyonpecsételt tábori lapokon megírni, betegszabadságra utazó sebesültek és menekülő civilek adták föl a cenzúra kikerülésével üzeneteit; mohácsi, kőszegi, debreceni bélyegzős borítékokban érkeztek a sürgetések, azonnal üljetek vonatra, utazzatok Makóra szüleimhez, vidd a gyerekeket, amíg lehet, vissza, csak vissza a trianoni határok mögé, ezt a háborút már régen elvesztettük, de időbe telt, mire anyám rászánta magát a csomagolásra – minden csepp vére, minden idegszála tiltakozott ellene, hogy másodszor is elhagyja szülőföldjét, Erdélyt –, és lehozatta Ileánával a padlásról az utazókosarokat, köztük azt az ütött-kopott régit is, amivel szülei olyan nehéz szívvel küldték el Gyulafehérvárról tizennyolc novemberében, amikor sokan sejtették, hogy mekkora veszély közeleg, már fogalmazták valahol a decemberi kiáltványt, nagyanyám és nagyapám azonban kitartott az utolsó pillanatig, őket csak Trianon tudta elűzni, de a leánykát zsúfolt katonavonatra tették menekülő ismerősök gondjaira bízva, akik egy átszállásnál veszítették el, nem mintha nem vigyáztak volna rá eléggé, de már nem volt érvényes menetrend, a vonatok összevissza jártak, és az iszonyú tumultusban elég volt egy pillanat, hogy elsodródjanak egymástól, néni, néni, hol vannak?, kiabált megrémülve anyám, szíve százhússzal vert, vagy többel is, mint a fészekből kiesett madárfiókáé, miközben megpróbált átfurakodni a sáros és véres katonacsizmák falanxa között, abba az irányba, amerről a nénikét vélte hallani, Matyóka, erre, erre, gyere utánunk, itt vagyunk, de a kereső és hívogató hangokat elnyelte a zsisvaj, az útítársaknak nyoma veszett, a vonatok végül továbbmentek, az állomás kiürült, sehol egy lélek, valahonnan mulató zene és duhaj kiáltások foszlányait hozta a szél, talán az állomásépület túloldalán lévő restiből, és a kislány reszketve állt az ereszkedő szürkületben, a sötét raktárépületekből kirotnani készülő szörnyek gyűrűjében, és akkor meglátta a pislákoló gázlámpa alatt az utazókosarat a fülére drótozott kis fatáblával – benyálazott tintaceruzával, szigorú, tanáros betűkkel apja írta rá a lánya nevét és a címet, ahová küldték, kántor nagyapját a nagy, délalföldi parasztvárosban a Hód-tavak mentén, ott jó helyen lesz ebben a zűrzavarban, és az ismerős tárgy látványa elnyomta a rátörő pánikot, ahogyan később is, negyvenöt januárjában, egy újabb és még

nagyobb háború végén, amikor kétszázötven kilométert gyalogolt hazáig, elég volt ránézni a pókos lábú lovacska húzta kordén az utazókosárra és a rajta kucorgó, dunnába csavart gyerekeire, csillapodott a rémület, amit a jeges utakon felvonuló második ukrán hadsereg csörömpölő teherautói láttán érzett)

...a kislány a filmkockán mintha tisztáson állna, légüres tér, láthatatlan fal veszi körül, akár az Éjjeli őrző aranyhajú tündérét a polgáregylet kiözönlő fegyveresei között, egyiküket sem tiporja el az áradat, de – kíváncsian a folytatásra – ráklikkelek az indítást jelző nyílra, és mielőtt a loholó katonák sorfala összezárul, a másodperc töredékére felvillan a fiát váró asszonyság szikár alakja, az utazókosár, a kalapos hölgy bal oldala – másik felét levágja a kép széle, mint a posztimpresszionista festményeken –, és két honvéd között utolszor veti rám ijedt tekintetét az a kislány 1918 novemberéből, mielőtt végleg eltakarná egy fiatal katona arca, majd a titkosrendőr ballag át a színen és egy matrózsapkás, magabiztos suhanc, tán egyenest Szentpétervárról, tarisznyájában rölapok és egy ledugaszolt flaska, benne a kitörni készülő vérszomjas dzsinnel, és ezzel véget ér a néma, negyvennyolc másodperces híradórészlet, a következőben a köztársaságra felesküvő tiszteket látjuk és a kalapjával eszelősen hadonászó, tántorgó, kilencnapos hadügyminisztert, az inzerten megjelenő hírhedt mondatával, NEM AKAROK TÖBBÉ KATONÁT LÁTNI!...

veszélyes spion

(a mozdonyfüstöt, a gőz süvítését, a kazán izzását, a tetőtől talpig kormos masiniszták tántorgó árnyképeit nem vette föl az egykori híradós, mint ahogy a kalapos hölgyet sem újabb alkalmi ismerősével – ezúttal fiatalember az illető, fess katonatiszt – kijöve a restiből, amint észreveszi a sínek közötti szigeten didergő kislányt, és nem törődve kísérője tiltakozásával, odasiet hozzá, magához öleli, és kérdez tőle valamit, a gyermek válaszul a kosárfülre kötött táblára mutat, de akkor remegni kezd alattuk a föld, hamarabb jelzi a vonat közeledését, mint ahogy hangja a kanyaron túlról ideér, aztán megérkezik a hatalmas vasszörnyeteg, és fujtatva-dübörögve átszáguld az állomáson, maga után vonszolva a katonákkal megrakott szerelvényt – olyan hosszúra nyúlik, mint a villámattaknak tervezett háború maga, hogy is mondta az öreg király, aki fején babérkoszorúval triumfál az aranykoronásokon? Mire a levelek lehullanak... –, de nem áll meg, robog tovább, a kivilágított ablakok egyetlen fénylő sávva szaladnak össze, elmegy, mondja a nő, hogy az a rosseb... ám a kislány szerencsére nem érti a folytatást, családjában más tónus uralkodik, náluk nem szokás káromkodni, ha apja dühbe gurul, legfeljebb annyit mond, a kutyafejét! a néni biztosan nem magyarul beszél, állapítja meg magában, ami nem meglepő, Erdélynek azon a részén, ahonnan jön, sok nyelven beszélnek, magyar, román, szász szavak röpködnek a vásároknak, de nem sokáig töprenghet, mert az események felgyorsulnak: a vonat hirtelen lassulni kezd, az ablakok világító sávja szétesik, biztosan pirosat mutatott egy elromlott szemafor, mondja a kipirult arcú, borszagot árasztó hadnagyocska, ha nincs is érvényben semmiféle menetrend, a masiniszták óvatosak, hátha újra működik a rendszer, akkor pedig jobb betartani a szabályokat, és még mindig nincs vége a vonatnak, újabb és újabb kocsik bukkannak ki a gőzfelhőből, csikorognak a lefékezett kerekek, a katonák nevetve kiabálnak, hívogatva integetnek a sínek között tanakodó párocskának, és a nő – szoknyáját felemelve – fut a vonat felé, maga után húzva a tiltakozó kislányt, a poggyászt! az utazókosaram!, kiáltja, mert eszébe jut, hogy a lelkére kötötték, nagyon kell vigyázni rá, abban van minden holmija, és már ott is vannak, erős kezek nyúlnak le értük, felsegítik a mozgó vonatra mindkettőjüket, és a kupé utasai helyet szorítanak nekik, versengve húzódnak össze, végül a hölgy beül két fiatal tiszt közé – tisztában lehet a rangjelzésekkel, a főhadnagyok társaságát választja –, anyám egy nagybajuszos őrmester térdére kerül, az én leánykám is ekkora lehet már, négy éve nem láttam, vajon rám ismer-e?, a nő izeg-mozog, ficánkol kipirult útítársai között, csiklandósan nevetgél, játékosan a kezükre üt, ha megpróbálják átölelni, jöjjön ide nagysád, hívják a szemben ülők, itt kényelmesebb, közben kísérője is előkerül, sikerült felkapaszkodnia az utolsó kocsira, előtte azonban beadja az utazókosarat egy ablakon, és mielőtt meglódulna az újra felgyorsuló gőzös, mintha a semmiből jönne, a kocsirol kocsira, kézről kézre vándorló vesszőkosár lehuppan anyám elé, aki boldogan rátelepszik, és fel sem áll a Tisza-parti nagyvárosig, ahol a magát Lolának nevező pártfogója – valójában Mariskának hívják, anyám nénikének szólítja – magával viszi egy nagyon furcsa szállodába, ahol csupa nő lakik, mégis katonák, főleg tiszték, de közlegény is akad – jönnek-mennek a folyosókon, adják egymásnak a kilincset, és ahol igen vidám élet folyik, reggel nem kell korán kelni, a nénik – csupa szép, illatos, kedves hölgy – felváltva kényeztetik, fésülgetik hosszú, derékig érő haját, koszorúba, diabolóba fonják, vagy sütővassal gyönyörű loknikba sütik, egyik-másik néni azt is megengedi, hogy a pirosítóját használja, és megmutatja, hogyan kell a meggyújtott, majd elfújt gyufaszál végével kirajzolni a szemöldökét, szakasztott, mint a tündér a mesékben, lelkendeznek a nénik, pedig úgy néztem ki, mint egy szomorú bohóc, emlékezett anyám, a földszinti kávéházból hoznak neki reggelit és ebédet, de őt nem engedik oda, pedig nagyon szeretne lemenni, mert a kávéházban zene szól, és a nénik kiöltözve, kifestve ott mulatnak hajnalig, amikor pedig különös, sötétbőrű, villogó szemű, piros öves, fehér turbános katonák – a nénik szerint szpáhik – jelennek meg a kávéházban, nemcsak nem engedik lejönni, hanem elbújtatják anyámat egy kis kamrába, ahová a ruhásszekrényen át vezet az út, ezeknél a vadembereknél nem lehessen tudni, lám, azzal a szerencsétlen pesti fiúval is mit műveltek, igaz, hogy kommunista volt az istenadta, de akkor is! szóval elrejtik a kislányt, de a kamrába is felhallatszik minden, ami lent történik, sikongatások, nevetések, dörmögő férfihangok, anyám ezekre sírja álomba magát, nagyon hiányzik anyuka puha, simogató tenyere, apuka dohányillata, és nagytata nem jön át érte Vásárhelyről, pedig a néni kétszer is telegrafál a kosár fülén lógó címre a szomszéd városba, de válasz nem érkezik, anyám nem tudja, hogy nagyapja, a Kántor spanyolnáthában fekszik élet és halál között, hetekbe telik, mire annyira felépül, hogy elinduljon az unokájáért, és éppen időben érkezik, mert a zajok lent a kávéházban mind durvábbak lesznek, duhaj kiáltások, sikolyok, dörömbölés, idegen parancsszavak törnek át a zenén, a folyosókon csizmák dübörögnek, és egy éjszaka francia katonák viszik el Lolát, kémnő, veszélyes spion, mondják a nénik, és reszketnek, mint a nyárfalevél, a központi hatalmaknak kémkedik, meg a bolsevikieknek egyszerre, láttátok, hogy megbilincseltek? katonai törvényszék elé állítják, ki fogják végezni, suttogják egymás között, de anyám kihallgatja, miről beszélnek, és végigsírja az éjszakát Lola miatt, mert szerette őt, hiába mondták róla, hogy rossz nő volt, és könnyögt is nagytatának, amikor végre eljött érte, hogy keresse meg, és járjon közbe érte, mondja el azoknak a franciáknak, milyen jó volt hozzá, nem fogadta el az aranypénzt se, amit kibontott a pelerinből, de sehol se tudtak róla, és anyám sem mondhatta el senkinek, hol töltötte ezerkilencszáztizennyolc novemberét)

E. J. Bellocq fotója

...a holdkoponya ide-oda gördül a templomkert fái között, sötét szemüregéből fényes könnyek – hullócsillagok – patakszanak, a zsúfolt vonatok viszik a katonákat, viszik anyámat, viszik a múlt rettentő terhét, sípolásuk elvész az éjszaka alagútjában, az égi mozi bezár, visszabaktat kriptájába a mozigépész és a jegyszedő, de holnap újra jönnek, és újra játsszák, végtelenített háborús filmhíradó a világ.